

Ljiljana Kolenić
Pedagoški fakultet
L. Jägera 9, HR-31000 Osijek

FRAZEMI U RJEČNICIMA JURJA HABDELIĆA I IVANA BELOSTENCA

U 17. stoljeću hrvatski leksikografi počinju u svoje rječnike unositi pored riječi i frazeme. Ovaj članak govori o frazemima u Habdelićevu rječniku *Dikcionaru* i Belostenčevu *Gazofilaciju*. Oba su rječnika iz 17. stoljeća, samo što je Belostenčev rječnik objelodanjen tek u 18. Usporedimo li frazeologiju u oba rječnika, vidjet ćemo da Belostenec u svojem enciklopedijskom rječniku unosi više frazema, ali i da se neki frazemi javljaju u oba rječnika. Habdelićevi su frazemi samo kajkavski, a Belostenec, sukladno svojoj trodijalektonoj koncepciji hrvatskoga književnoga jezika, bilježi frazeme iz sva tri hrvatska narječja.

Habdelićev i Belostenčev rječnik nastali su u 17. stoljeću. Točnije, rječnik Jurja Habdelića *Dictionar ili Reči slovenske z vekšega vkup zebrane, u red postavljene i diačkemi zlahkotene trudom Jurja Habdelića, mašnika tovaruša Ježuševoga, na pomoć napretka u diačkom navuku školneh mladenceh horovatskoga i slovenskoga orsaga*, objelodanjen je u Grazu 1670. godine. To je dvojezični rječnik, hrvatsko-latinski. Iz same naslovne stranice vidi se da je autor isusovac i da je knjiga namijenjena »na pomoć napretka u diačkom navuku školneh mladenceh«, dakle, za školu. Rječnik Ivana Belostenca *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aerarium. Gazophylacium illyrico-latinum* nije imao tu sreću da ugleda svjetlo dana u stoljeću u kojem je nastao, nego je objelodanjen u Zagrebu 1740., 65 godina nakon smrti svojega autora, pavlina Ivana Belostenca. I Belostenčev *Gazofilacij* i Habdelićev *Dikcionar* jesu dvojezični rječnici, Habdelićev je samo hrvatsko-latinski, a Belostenčev i latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski. U istom je stoljeću nastao još jedan poznati rječnik, isusovca Jakova Mikalje *Blago jezika slovinškoga ili slovník* (Loreto 1649.). Milan Moguš, govoreći o rječniku Jakova Mikalje, upozorava kako je on »obogatio svoj rječnik i time što je na mnoga mjesta unosi neke tadašnje frazeološke sklopove kao npr.: *biti dostojan hvale, biti na pamet, biti priličan, biti van sebe, biti u misli, biti u vlasti, biti komu u ruci, bježati natrag itd.*«¹ Valja naglasiti kako i Juraj Habdelić i Ivan Belostenec

¹ V. Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1996., 84.

unose frazeme u svoje rječnike, pa je to u neku ruku obilježje hrvatskih rječnika 17. stoljeća.

Frazem se obično definira kao najmanja frazeološka jedinica koja se ne stvara u govornome procesu nego se reproducira u gotovu obliku, a značenje mu se obično ne izvodi iz značenja njegovih dijelova jer su svi ili neki od njih doživjeli značenjsku pretvorbu. Frazemi se uklapaju u kontekst kao njegov sastavni dio. Mogu imati različita ustrojstva, a s obzirom na ustrojstvo dijelimo ih prema vrsti riječi središnje punoznačnice i prema ulozi u rečenici. Prema vrsti riječi središnje punoznačnice frazemi mogu biti glagolski, imenički, pridjevni, priložni, brojni. Neki frazeolozi naglašuju još kako frazem mora sadržavati barem dvije punoznačnice, dok drugi drže da to nije potrebno. Te osnovne osobine frazema navela sam prema relevantnoj hrvatskoj literaturi, iz radova Josipa Matešića², Antice Menac³, Milana Moguš⁴, Marka Samardžije⁵. Definicija frazema što sam je ovdje navela odnosi se ponajprije na frazeme u užem smislu. U nekim je svezama koje držim frazemima značenjska preobrazba frazemskih sastavnica manja. To su frazemi u širem smislu. Njih Nada Vajs i Vesna Zečević zovu lokucijama i o njima kažu: »Značenje takvih ustaljenih sveza proizlazi iz uzajamne uvjetovanosti značenja njezinih sastavnica i u konkretnom se jeziku upotrebljava baš takva sveza, a ne pojedinačna riječ istoga značenja.«⁶

Natuknička je strana u Habdelićevu rječniku hrvatska. Kada Juraj Habdelić bilježi frazeme, onda su oni uglavnom samostalne natuknice. Evo nekih frazemskih natuknica: *berz kak da bi peruti na nogah imal, beteg na smert, bratva vinska, glas dober zgubiti...*⁷ Rjeđe Habdelić kao natuknicu najprije bilježi riječ, pa iza nje, pod istom natuknicom, i frazem koji ima isto ili slično značenje: *glavač, svoje tvrde glave / glasovit, dobrog imena*.

Frazeme iz Belostenčeva rječnika proučavala sam iz hrvatsko-latinskoga dijela rječnika, a ne i iz latinsko-hrvatskoga. U Belostenčevu rječniku, u hrvatsko-latinskom dijelu, frazemi često nisu natuknice. Frazemskih je natuknica

² Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1982., V–VI; Josip Matešić, *Frazeologija i dijalektologija*, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 9, Zagreb 1995., 83–88.

³ Antica Menac, O strukturi frazeologizma, *Jezik 1970/71*, br. 1; Antica Menac, Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, *Filologija 8*, Zagreb 1978., 219–225; Antica Menac i Milan Moguš, Frazeologija Gundulićeva »Osmana«, *Forum 1989*, br. 7–8, 194–196.

⁴ Antica Menac i Milan Moguš, Frazeologija Gundulićeva »Osmana«; Milan Moguš, O rječniku i frazeologiji u Marulićevoj Juditi, *Školska knjiga Zagreb 1996.*, 179–187.

⁵ Marko Samardžija, *Leksikologija hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1996., 84.

⁶ Nada Vajs i Vesna Zečević, Frazeologija u rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, *Filologija 22–23*, 1994., 175–185, 176.

⁷ V. popis svih frazema u Habdelićevu rječniku u Ljiljana Kolenić, Frazemi u Habdelićevu Dikcionaru, *Filologija 27*, 1996., 59–61.

mного manje i uglavnom su to one koje u rečenici možemo objasniti priloženim oznakama: *na konec konca, od zdola do verha, u dober čas*. Češće se frazemi javljaju pod nekom natuknicom koja je riječ, pa ih valja tražiti u nekom od značenja riječi. Tako, primjerice, u hrvatsko-latinskom dijelu, pod natuknicom *betegujem*, nakon gramatičke odrednice *-vati* dolaze bliskoznačnice/istoznačnice *betežen sem, obnemogel sem*, potom s oznakom (D.), što znači *dalmaticae, ležim bolan ili nemočan*⁸, *pal sam u nemoč, pal sam u odar ili postelju, bolujem -lovati*. U ovom nam je slučaju mnogo teže pronaći frazem, jer se on nalazi pod određenom natuknicom koja je riječ. Držim kako su pod natuknicom *betegujem* u Belostenčevu rječniku frazemi *pal sam u nemoč, pal sam u odar ili postelju*, pa nam natuknica zapravo govori o značenju tih glagolskih frazema. Međutim, ne mora uvijek natuknica dati i značenje frazema koji se nalaze iza nje. Primjerice, pod natuknicom *Bog* dolazi odmah sa zarezom *Dobro neizmerno, Višnji, Previšnji, Neizmerni (D.it) samovlasti vladalac od neba, privišni vladalac od svita*. Iza latinske istovrijednice čitamo dvije hrvatske poslovice vezane uz natuknicu *Bog*: *Komu Bog, tomu svetci, Bog svoj kom obeta raj, vsi svetci su na njegov kraj*. Potom Belostenec objašnjava zašto *Bog* piše s četiri slova — *Bogh* (između ostaloga i zbog toga što tako piše Franjo Glavinić i što se tako s četiri slova piše u većini svjetskih jezika — *Deus, Gott*). Nakon toga dolazi veći dio drugoga dijela natuknice *Bog* koja i započinje od broja dva do dvadeset i tri. Tek u tom dijelu natuknice možemo naći frazeme. Primjerice, pod brojem pet čitamo *Bog mi je svjedok*, što bi značilo govorim istinu, pod brojem šest *Bog pomaže ki pripomaže, (D.) Bog pomaga tko se pomaga*, što bi značilo da sam valja što učiniti da bi to uspjelo, a ne čekati samo besposleno pomoć od Boga, pod brojem sedam nalazimo *Bog ne daj, odverni ali obćuvaj Bog, ne dao Bog, ukloni ali uklonio Bog (D.) saćuvao, ne dao Bog, ukloni, ali uklonio Bog*. Ovdje imademo dosta frazemskih istoznačnica (sinonima)⁹, ali i inačica (varijanata), pa i kontaktnih varijanata istoga frazema, koji znači želju da se što loše ne dogodi. To su: *Bog ne daj, odverni Bog, obćuvaj Bog, ne dao Bog, ukloni Bog, uklonio Bog, saćuvao Bog*. Pod brojem osam nalazimo *Bog daj, (D.) da Bog da, jed a Bog da*. Opet je riječ o frazemskim istoznačnicama i inačicama koje izražavaju želju da se što dogodi. Dakle, možemo pratiti i frazemske antonime (*Bog ne daj — Bog daj*)¹⁰. Dalje, pod brojem devet nalazimo frazem *ako Bog da*. Potom se javljaju rečenice koje ne držim frazemima poput *Bog daj sreću tvojemu činenju, po Božjem nazvešćenju, objavljenju i sl*. Pod brojem petnaest čitamo *po Božjem daru, po milosti Božje (D.) Božjoj*, pod brojem šesnaest z *Božjum voljum, hotenjem, pomoćjom (D.) po Božjoj voli*.

⁸ Dvoslov *ch* u Habdelićevu i Belostenčevu rječniku uvijek pišem kao *č*, bez obzira na to kako je u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. Belostenčev troslov *chy* pišem kao *ć*. V. o Belostenčevoj grafiji: Josip Vončina, Leksikografski rad Ivana Belostenca, dodatak pretisku Belostenčeva rječnika: *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aerarium. Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagreb 1973., XLIV.

⁹ O frazemskim istoznačnicama i inačicama v. dalje u tekstu.

Posljednji u nizu jest dvadeset i treći frazem *Bogi domovine*.

Kao što vidimo, kada razvrstavamo frazeme iz Belostenčeva *Gazofilacija*, to nije isti postupak kao kada to radimo iz Habelićeva rječnika. Mnogo je jednostavnije čitati sve natuknice, pa u nekima odmah prepoznati frazeme kao što je to slučaj s Habelićevim *Dikcionarom*. Pored toga, Habelićev je rječnik mnogo manji.

Valja reći da neke frazeme bilježe i Belostenec i Habelić. Tako frazeme *Bogi domovine* i *da bi Bog dal* imade i Habelić u svojem *Dikcionaru*. U Habelićevu *Dikcionaru* zabilježen je frazem *beteg na smert*, a u Belostenčevu *Gazofilaciju* pod natuknicom *beteg* kao drugo značenje nalazimo i *beteg na smert*. I Habelić i Belostenec imaju frazeme *bratva vinska*, *dobro ime*, *dežd/dežd nagel*, *berz kak da bi peruti na nogah imel*. Habelić imade *glas nepošten* (u značenju 'loš ugled'), a Belostenec uz *glas nepošten* i *glas pošten* (u značenju 'dobar ugled'). Obojica imaju *glavnu pregrešku*, *smertnu ranu*, *med/međ nami*, *dajem se vu ruke/ruku*. Primjera istih frazema u Habelićevu i Belostenčevu rječniku možemo naći dosta, samo što u Belostenčevu rječniku frazema imade mnogo više.

Neke frazeme možemo naći i u rječniku *Blago jezika slovinskoga* Jakova Mikalje, i u rječniku *Gazofilacij* Ivana Belostenca. Pogledamo li samo onaj popis što ga daje Milan Moguš u svojoj knjizi *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*¹¹ za primjer kako u Mikaljinu rječniku pored riječi imade frazema, uočiti ćemo kako i Mikalja i Belostenec imaju *biti komu u ruci*, *biti van/zvan sebe*. Za podrobniju usporedbu valjalo bi proučiti frazeologiju Mikaljina *Blaga*.

I Habelić i Belostenec imaju više razgovornih frazema nego knjiških. Tako u Habelićevu rječniku nalazimo ove razgovorne frazeme: *tupe glave*, *za zlo uzeti*, *kakov takov*, *bratva vinska*, *ne dam mira*, *negda i negda*, *med nami*...

Knjiški frazemi u Habelićevu rječniku rijetki su: *divojačka čistoča*, *dajem na znanje*...

A u Belostenčevu rječniku čitamo ove razgovorne frazeme: *bijem glavum ob zid* (D.) *udaram s. v. bijem / biti zvan sebe s. v. biti / biti pri sebe s. v. biti / postaviti komu buhu vu vuho* (D.) *staviti tkomu buhu u uho s. v. buha / dohajam k sebe s. v. dohajam / jem na vsa usta s. v. jem / izbijam klin z klinom s. v. izbijam / kričim kaj bolje morem s. v. kričim / vučinil se je kuliko makovo zerno s. v. mak / v pamet mi je palo s. v. pamet / od smeha padam s. v. smeh / smerdeči kot kozel s. v. smerdeči / praznu slamu mlatiti s. v. pregovarjam se...*

Knjiški su frazemi i u Belostenčevu rječniku rjeđi: *sudni dnevi s. v. sudni / deržim za prijeto ili primljeno s. v. deržim*...

Rječnik Ivana Belostenca po svojoj koncepciji hrvatskoga književnoga jezika pripada tzv. ozaljskom književnojezičnom krugu¹². Osnovica je hrvat-

¹⁰ O frazemskim antonimima v. dalje u tekstu.

¹¹ Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*.

¹² V. Josip Vončina, *Ozaljski jezično-književni krug*, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 10, 1968., 195–205.

skom književnom jeziku što su je zagovarali i njegovali ozaljci bila tronarječna, što znači da su se u djelima pisaca toga kruga javljali naporedno elementi sva tri hrvatska narječja: kajkavskoga, čakavskoga i zapadnoštokavskoga. Zbog toga u Belostenčevu rječniku nalazimo brojne kontaktne sinonime, tj. bliskoznačnice iz različitih hrvatskih narječja¹³. Ovdje valja dodati da se ista koncepcija primjenjuje i u frazeologiji. I brojni frazemi što se javljaju u *Gazofilaciju* također se javljaju kao kontaktni sinonimi, a autor uz njih često bilježi oznake (D.) i rjeđe (Scl.). Evo primjera: *jem do volje (D.) do mile volje / jem na vsa vusta / idi mi spred očih (Scl.) idi otale / biti vu kojega pod oblasti, biti vu ruke (D.) ruci, biti komu u vlasti...*

Ako pogledamo popis frazema u Belostenčevu i Habelićevu rječniku, vidjet ćemo da su često Habelićevi frazemi kraći, imade ih više imenskih (*glas dobar / dobro ime / hvale vreden / divojačka čistoća*) dok u Belostenčevu rječniku pored imenskih frazema (*tanahan sluh / muška glava / penezi mertvi*) imade mnogo više glagolskih frazema. Ti se glagolski frazemi često nalaze pod natuknicom koja je glagol. Primjerice, pod natuknicom *izbijam* nalazimo frazem *izbijam klin klinom*, pod natuknicom *ostajem* frazem je *ostaje mi to v pameti*, pod natuknicom *hodim* javlja se frazem *potežem komaj kosti i smucam se jedvaj*. Pored toga, u Habelićevu *Dikcionaru* nisam našla frazeme koji su povezani veznikom za uspoređivanje, osim već spomenutoga *berz kak da bi peruti na nogah imel*, a u Belostenčevu ih imade dosta. To je tim zanimljivije stoga što danas za usporedbu ne bismo u većini slučajeva u razgovornim frazemima rabili kao prvu onu imenicu koju imade Belostenec. Tako u *Gazofilaciju* čitamo: *smerdeči kot kozel s. v. smerdeči / deržim vu sebe kakti kakva posuda s. v. deržim / suh kot las s. v. suh / čist kakti (D.) kakono vino s. v. čist / čist kot zercalo prez truhe s. v. čist / postajem tverd kot rog s. v. rog / šarovito kot mačkine oči s. v. oči*. Danas ne bismo rekli ni to da je tko »brz kao da ima krila na nogama«, a Habelić i Belostenec imaju *berz kak da bi peruti¹⁴ na nogah imel*. U frazeološkom rječniku Josipa Matešića¹⁵ čitamo ove poredbene frazeme s pridjevom *brz*: *brz kao munja, brz kao srna, brz kao strijela, brz kao zec*, ali ne i *brz kao da bi imao krila na nogama*. (Zapisan je i frazem *brz kao rak*, ali u značenju 'spor'.) Ima primjera kada bismo i danas u frazemima imali poredbu kao i u *Gazofilaciju*: *spim kot zajec, čisto kot zlato, popevam kot slavič, poškodljivi ljudi kot vrag, svetiti se kot dragi kamen*. Ovdje valja upozoriti kako ne uzimam u obzir dijalektološke osobine ili povijesnojezične, nego samo imenicu s kojom se što uspoređuje.

Ako izdvojimo frazeme iz Habelićeva rječnika, vidjet ćemo da su neki

¹³ V. o tome: Josip Vončina, Leksikografski rad Ivana Belostenca, dodatak pretisku Belostenčeva rječnika, III–XLIII.

¹⁴ Pod natuknicom *perut* u Belostenčevu rječniku čitamo: v. *kreljut*. A pod *kreljut* nalazimo još i *perut (D. it.) krilo*.

¹⁵ Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1982.

značenjem vezani uz dobre ili loše ljudske osobine: *roda plemenitoga, svoje tvrde glave, tupe glave, napol pijan*.

A u Belostenčevu *Gazofilaciju* izdvajamo: *mila serca s.v. človečen* ('blag, dobrotiv') / *tvrde glave s.v. glavač* ('tvrdoglav') / *biti za vsako (D.) biti dobar u svemu, podoban za vsaka s.v. biti* ('biti sposoban') / *poškodljivi ljudi kot vrag s.v. poškodnen* ('čovjek koji čini štetu, loš čovjek') / *človek ki za nikaj ne s.v. človeštvo* ('nesposoban čovjek') / *od ničeta človek (D.) od ništa, priprost človek s.v. človeštvo* ('nečovječan'), *pljuvanja vreden s.v. pljuvanja vreden* ('čovjek dostojan prijezira').

Za 'glasani smijeh' Habdelić imade frazem *smeh rozgotom*, a Belostenec imade ove frazeme povezane uz smijeh: *smeh glasni z rogotanjem / smejem se na silu / smeh skazljivi ki iz serca ne shaja / vudriti na smeh / od smeha padam* (svi su frazemi pod natuknicom *smeh*).

Habdelić ne bilježi frazeme povezane sa značenjem sreće, a u Belostenca čitamo: *bolše sreče neg pameti s.v. sreča / sreča dobra s.v. sreča / ki od veselja skače s.v. veseljak*.

Zanimljivo je koliko Belostenec imade zapisanih frazema koji su povezani sa značenjem stanja svijesti: *biti zvan sebe, izvan sebe biti s.v. biti* ('biti jako uzbuđen, ne moći se kontrolirati') / *ne biti vu svesti, ne biti pri pameti s.v. biti* ('biti neuračunljiv'), *biti pri sebe, pri pameti biti s.v. biti* ('biti uračunljiv, svjestan') / *zahajam pametjum s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *bludim pametjum s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *zhajam z pameti s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *zmetam se vu pameti s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *zpačujem se u glave s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *zahodim s pameti s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *izhodim iz pameti s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *zablečujem se u pameti s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *idem u neznane s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *hodim u nevidu s.v. bludim* ('ludjeti, ludim') / *dohajam na pemet s.v. dohajam* ('urazumiti se') / *dohajam k sebe s.v. dohajam* ('osvijestiti se').

U Habdelićevu i Belostenčevu rječniku nalazimo frazemske istoznačnice i bliskoznačnice (sinonime). Tako u *Dikcionaru* Jurja Habdelića za čovjeka ugledna u društvu može se reći da imade *glas dobar* i *dobro ime*, te da je *plemena dobroga*. Ako je tko jako bolestan, Habdelić za njega imade frazem *napol živ* i *napol mertev*. U Belostenčevu rječniku nalazimo za 'vladati kime' *biti kome u oblasti*, ali i *biti vu ruke (D.) ruci*. Za one koji su nadareni i vješti u svemu u Belostenčevu rječniku nalazimo frazeme *biti na vsako s.v. biti / biti dobar u svemu s.v. biti / biti za vsaku stvar s.v. biti*. Pripremiti se za borbu može se u Belostenčevu rječniku izreći frazemima *na oružje bučim s.v. oružje / popadam meč s.v. meč / hitam se meča s.v. meč*. Prosvjedovati protiv čega ili jako vikati može se izreći frazemima *kričim kaj bolje morem s.v. kričim / prostiram glas do neba s.v. kričim*. Odricati se od čega može se izreći frazemima u Belostenčevu rječniku *ne daj Bog s.v. Bog* i *daleko to naj bude od nas s.v. daleko*.

U oba rječnika nalazimo i antonime, tj. frazeme oprečna značenja. U Habdelićevu rječniku *stati dobro* i *stati zlo* znače osjećati se dobro ili loše, a *glas*

dober i *glas nepošten* znače dobar ugled u društvu i loš ugled u društvu. U Belostenčevu rječniku, koji i inače imade više frazema, i antonima je više. Evo samo nekih: *pri pameti biti* i *ne biti pri pameti* (biti u mogućnosti rasuđivanja i ne biti u mogućnosti rasuđivanja), *biti pri sebe* i *biti zvan sebe* (biti pri svijesti i ne biti pri svijesti), *spim gluboko* i *tverдно* i *spim kot zajec* (dobro spavam i spavam lakim i nemirnim snom), *umiram od straha* i *vzeti si viteško serce* (biti plašljivac i biti hrabar), *dati se videti* i *ne dati se videti* (pojavljivati se gdje često i ne pojavljivati se) itd.

U Belostenčevu rječniku imade mnogo frazemskih inačica, što je često povezano s njegovom trodijalekatnom koncepcijom. Naime, iste frazeme on daje u različitim književnim stilizacijama, koje obilježuje nerijetko oznakama (D.) i rjeđe (Scl.), kao što je već ranije rečeno. Tako za izričaj 'biti komu u vlasti' on daje ove frazemske inačice: *biti vu ruke* i s oznakom (D.) *biti u ruci*. 'Teško hodati' može se u Belostenčevu rječniku izreći ovim frazemskim inačicama: *jedvaj idem* i (D.) *smucam se jedvaj*. Za što čisto može se reći: *čist kakti vino* i (D.) *čist kakono vino*.

Oba autora, Habdelić i Belostenec, znaju neke frazeme objasniti riječima, odnosno, bilježe riječ, ali i frazem kojim također može biti izrečen smisao riječi. Juraj Habdelić uz natuknicu *zameriti* imade zapisan i frazem *za zlo vzeti*, uz natuknicu *glasovit* imade i frazem *dobrog imena*, a uz riječ *glavač* bilježi i *svoje tvrde glave*. Ivan Belostenec pak često frazeme tumači ne samo jednom riječi, nego i sintagmama, pa i drugim frazemima. U tome je bogatstvo njegova rječnika: daje više mogućnosti izricanja nekoga pojma. Ispred frazema *dersčem od straha* i *zgronivam se od straha* u Belostenčevu rječniku stoji *bojim* i *strašim se jako* s. v. *bojim*. Uz frazem *obesiti na zvon* stoji i *razglasiti* s. v. *glas*. Frazem *kažem zube* s. v. *kažem* tumači se s više riječi: (D.) *oprečivati se*, *protipostaviti se*, (D.) *oprečiti se*.

Ovdje nisam podijelila frazeme s obzirom na vrstu riječi središnje punoznačnice, premda je i takva podjela moguća. Međutim, nije uvijek lako odrediti središnju punoznačnicu. Naime, ako imamo na pameti da središnja punoznačnica ima biti punoznačnica koja je značenjski pretežitija i koja "dominira" u frazemu¹⁶, onda je ponekad vrlo teško pronaći takvu riječ. Tako je u frazemu iz Belostenčeva *Gazofilacija biti pri sebe*, koji znači biti svjestan, teško odrediti koja je tu punoznačnica značenjski pretežitija i koja dominira. Isto je s frazedom *med/međ nami*, koji imaju i Belostenec i Habdelić. Taj frazem znači 'u povjerenju'. Kada se ne bi radilo o rječniku, nego o nekom književnom tekstu, onda bismo mogli naći u rečenici teksta i glagol, primjerice, *ostati med nami* ili *reći med nami*¹⁷. U tom bi slučaju eventualno središnja punoznačnica bila taj glagol. Čak i kod običnih primjera, kao što je u Belostenčevu rječniku

¹⁶ V. Marko Samardžija, *Leksikologija hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1996., 87.

frazem *hoću ti dati po nosu*, što znači 'prekorit ću te za što, istući ću te', teško je reći je li značenjski pretežitija riječ *dati* ili *nos*. Taj je frazem u Belostenčevu rječniku pod natuknicom *nos*, a ne *dati*. Ili, frazem *idi mi spred očih* s. v. *idi ta*, također iz Belostenčeva rječnika, koji znači 'ukloni se od mene, makni se od mene'. I glagol *ići* i imenica *oči* imaju značenjski "pretežito" značenje. Držim da je podjela prema vrsti riječi središnje punoznačnice dobra samo za sastavljanje frazeoloških rječnika¹⁸. Pri tome značenjska pretežitost nije bitna.

Najzad valja reći da u 17. stoljeću hrvatski rječnici počinju pored riječi bilježiti i frazeme. Na taj način upućuju na bogatstvo hrvatskoga jezika u kojem se određeni pojmovi mogu izricati jednom riječi, sintagmama, ali i frazemima. Osobito je bogat frazeologijom rječnik Ivana Belostenca *Gazofilacij*. Valja reći da i ostali hrvatski rječnici nasljeđuju na ovaj običaj. Tako u Jambrešićevu rječniku¹⁹ također nalazimo i frazeme (z *glavum stresam* s. v. *abnuo / vu bogatstvu plavam* s. v. *abu / za prijeto deržati* s. v. *acceptus / jur z jednom nogom vu grobu* s. v. *acherontius / na kolena pred koga opadam* s. v. *adgenicolor / čez perste gledim* s. v. *conniveo / do sitosti se smejem* s. v. *decachino*). Unošenje frazema u rječnike znači bogaćenje rječnika²⁰. U posljednje se vrijeme istražuje zastupljenost frazema u našim starim i novim rječnicima²¹.

Phraseology in Juraj Habelić's and Ivan Belostenec's dictionaries Summary

This paper compares phraseology in Juraj Habelić's and Ivan Belostenec's dictionaries written in 17th century. In those dictionaries we can find words as well as idioms. Some of the idioms are written in both dictionaries.

Ključne riječi: frazemi, rječnik, Habelić, Belostenec

Key words: idioms, dictionary, Habelić, Belostenec

¹⁷ Antica Menac kaže da su frazemi tipa *med nami* fonetske riječi. Također upozorava kako neki frazeolozi ne drže ovakve izričaje frazemima i dodaje: »To mišljenje, međutim, nije uvjerljivo argumentirano.« V. Antica Menac, Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, *Filologija* 8, 1978., 221.

¹⁸ Mislim da je moguće frazeološke rječnike pisati po uzoru na Matešićev. On se opredijelio za postupak: ako frazem sadrži imenicu, onda je zapisan pod natuknicom imenice, ako ne sadrži imenicu, a sadrži pridjev, naći će se pod natuknicom toga pridjeva, ako ne sadrži ni imenicu ni pridjev, nego samo glagol, frazem nalazimo pod natuknicom glagola iz toga frazema. V. Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, VII–XI.

¹⁹ Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica*, Zagreb 1742. Pretisak: Zrinski, Čakovec 1992.

²⁰ V. npr. Antica Menac, Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika, *Filologija* 22–23, 1994., 161–169.

²¹ Nada Vajs i Vesna Zečević, n.dj.